

hiyet arzemesiyle açıklanması (Şehâbeddin ez-Zencânî, s. 34) daha yerindedir. Bundan dolayı, kesin bir tarih vermek güç olmakla birlikte fûrû adlandırmasının usul teriminin ve literatürünün oluşması sürecinde, fıkıh ilminin usûl-i fikhin karşıtı olan diğer yarısını ifade eden bir terim olarak ortaya çıktığı ve kullanılmaya başlandığı, neticede fıkıh ilminin bu usul-fûrû ikili ayrımı içinde gelişim seyri gösterip tedvîn edildiği söylenebilir. Bu adlandırmada fûrû teriminin tercih edilmiş olması, münferit mesele ve olaylara ait şer'î-amelî hükümlerin usul kurallarına ve genel hukuk prensiplerine göre cûzî ve fer'î bir konumda bulunması ve ilk dönemden itibaren bu alanda tedvîn edilen eserlerin, bu tür fer'î mesele ve hükümlerin sistematik bir tarzda toplanması suretiyle meydana getirilmiş olmasıyla açıklanabilir.

İman ve akaid konularının fikhin genel kapsamından çıkarılıp ilmü't-tevhîd, usûlü'd-dîn gibi adlarla anılan ayrı bir disipline konu teşkil etmesi ve fikhin sadece amelî yönden kişinin hak ve yükümlülüklerini bilmesi olarak tanımlanmasından sonra hukuktan ahlâka, ferdî hayattan sosyal hayata ve devletler arası ilişkilere, ekonomiden siyasete kadar fikhin yine geniş bir kapsamının bulunduğu, bu yüzden de ilk tedvîn edilen fûrû-i fikhî kitaplarından bütün bu konuların belli bir sıra ve sistem içinde o devrin ihtiyaç, bilgi birikimi ve sosyokültürel şartlarıyla da bağlantılı olarak ele alındığı, çeşitli meselelerin dinî-hukukî hükümünün ana hatlarıyla veya ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışıldığı görülür. Usûl-i fikhî eserlerine göre daha erken dönemde tedvîn edilen fûrû eserlerinde öncelikli olarak tahâret ve ibadet konularının, daha sonra da evlenme, alışveriş gibi hem günlük ferdî hayatı hem de helâl ve haramları yakından ilgilendiren konuların yer alması belli bir ihtiyacın sonucudur. Nitekim Zeyd b. Ali'nin *el-Mecmû'û*, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin *el-Asl*, *el-Câmi'û's-şagîr*, *el-Câmi'û'l-kebir*, İmam Şâfi'nin *el-Üm* adlı kitapları da dahil ilk dönemden itibaren yazılan hemen hemen bütün fûrû eserleri, ayrıntıda bazı takdim ve tehirler olsa da tahâret ve namaz konusıyla başlamakta, oruç, zekât, hac, kurban, nezir, kefaretiler gibi diğer ibadetlerden sonra ya nikâh ya da alışveriş konusıyla devam etmekte, daha sonra da ferdî ve içtimaî hayata ilişkin dinî-hukukî konular ayrı başlıklar altında ele

alınmakta ve vasiyet, ferâiz gibi konularla sona ermektedir. Bu sistem daha sonra yazılan fûrûa dair eserlerde de ana hatlarıyla korunmuş ve klasik dönem genel fûrû kitaplarının çatısı bu şekilde oluşmuştur. Bunlar arasında Kâsânî'nin *Bedâ'î'û's-şanâ'î'* inde olduğu gibi dinî-hukukî hükümlerin delil ve gerekçelerini ve dayandığı hukukî prensipleri ele alan doktriner tarzda yazılmış olanları bulunduğu gibi İbn Kudâme'nin *el-Muğnî'si*, İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l-müctehid*'i gibi mezhepler arası karşılaştırmalı olarak veya Mevsilî'nin *el-İhtiyâr*'ı ve İbn Âbidîn'in *Reddü'l-muhtâr*'ı gibi mezhep içi görüşleri tercih ve tahlil amacıyla yazılmış olanları, Tahâvî ve Kudûrî'nin *el-Muhtasar* adlı eseriyle İbrâhim el-Halebî'nin *Mülteka'l-ebhur*'u gibi uygulayıcılar için el kitabı ve ilmihal mahiyetinde olanları da vardır.

Klasik dönem fûrû-i fikhî eserlerinde genelde yirmi beş-otuz civarında ana bölüm bulunmakla birlikte öteden beri fûrû-i fikhin konularının ibâdât, muâmelât ve ukubât şeklinde üç gruptan oluştuğu söylenebilir. Ancak genel fûrû eserlerinde idare, anayasa, malî hukuk, devletler arası hukuk, yargılama, ahvâl-i şahsiyye, hatta âdâb-ı muâşeret ve ahlâk konularının da yer aldığı düşünülürse bu üçlü taksimin muhtevayı tam yansıttığı söylenemez. Ayrıca genel fûrû-i fikhî eserlerinde yer alan çeşitli konuları, meselâ günümüzde hukuk biliminin alt dalları olan idare, anayasa, vergi, ceza, devletler, muhakeme hukuku gibi fikhin çeşitli konularını müstakil olarak ayrıntılı şekilde ele alan harâc, emvâl, ahkâmû's-sultâniyye, siyâsetü's-şer'iyye, siyer, edebû'l-kâdî türü eserlerin fûrû eserlerinin özel bir kısmı olarak nitelendirilmesi mümkündür. Öte yandan, yukarıda belirtilen klasik çatıya göre genel fûrû-i fikhî eserlerinin telifinin XIX. yüzyıldan itibaren hemen hemen terkedildiği, bunun yerine Batı hukuk doktrininin ve kanunlaştırmalarının da etkisiyle ibadetler, aile, miras, borçlar, ceza, yargılama, maliye-idare, anayasa, devletler hukuku gibi modern hukuk biliminin alt dallarında nazariye ve genel hükümlere de yer veren İslâm hukuku eserlerinin telif edilmeye başlandığı görülmektedir (bk. FIKIH).

Fûrû kelimesi İslâm hukuk literatüründe "kişinin, kız veya erkek çocukları, torunları ve onların çocukları şeklinde devam eden nesli" anlamında da kullanılır. Bu bağlamda usul kelimesi kişinin

anne, baba ve onların anne ve babası şeklinde yukarıya doğru devam eden ve kendisine kan bağıyla bağlı üst soy hısımlarını, fûrû ise aynı şekilde aşağıya doğru devam eden alt soy hısımlarını ifade eder. Fûrû hısımlığı, özellikle aile ve miras hukukunda birçok özel hükme konu olmuştur. Bu hısımlık devamı evlenme engeli teşkil ettiği gibi nafaka mükellefiyeti, nesep, velâyet, mirasçılık gibi özel hukuk ve hatta ceza hukuku alanlarında bazı hak ve sorumlulukların, bir takım öncelik veya ayrıcalıkların da temel sebebini teşkil eder. Meselâ evlendirmede velâyette fûrû hısımlarının mı öncelik taşıdığı tartışmalı iken miras hukukunda fûrû, bî-nefsihi asabe olanlar arasında birinci sırayı teşkil eder (bk. ASABE).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Ârab, "fr" md.; *et-Ta'rifât*, "fer" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1128; *el-Muvaftâ*, "Ramazân", 4; *Müsned*, V, 53; Müslim, "Şalât", 26; Ebû Dâvûd, "Şalât", 116; Şehristânî, *el-Milel* (Vekîl), I, 41-42; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 10-11; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 437; Şehâbeddin ez-Zencânî, *Tahrîcü'l-furû'ale'l-uşûl* (nşr. M. Edîb Sâlih), Beyrut 1402/1982, s. 34-35; Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347 — Beyrut, ts. (Âlemü'l-Kütüb), I, 2-4; İsnevî, *et-Temhid*, tür.yer.; Bahrülülüm el-Leknevî, *Fevâtihu'r-rahamât*, I, 10; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükâm*, I, 14-26; Halil Cin — Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya 1988, I, 73 vd.; Zekiüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 1990, s. 121, 126-129.

AHMET AKGÜNDÜZ

FÜRÜĞİ-i BİSTÂMÎ

(فروغى بىستمى)

(ö. 1274/1857)

Mutasavvıf -şair.

1798'de Kerbelâ'da doğdu. Asıl adı Mirza Abbas'tır. On altı yaşında iken babası Âgâ Mûsâ Bistâmî'nin ölümü üzerine annesiyle birlikte İran'a, Kaçar Hükümdarı Feth Ali Şah'ın (1797-1834) hazinedarı olan amcası Dost Ali Han'ın yanına gitti. Bir süre sonra amcasıyla beraber Mâzenderan'a geçip Sârî şehrinde yerleşti.

Okuma yazmayı kendi kendine öğrenen Fürüğü, genç yaşından itibaren İran'ın büyük şair ve mutasavvıflarının eserlerini inceledi; özellikle Sa'dî-i Şîrâzî, Hâfiz-ı Şîrâzî gibi gazel üstadlarının divanlarını okudu. Bu sıralarda Miskîn mahlasıyla Sa'dî tarzında gazeller yazmaya başladı. Daha sonra amcasıyla birlikte Tahran'a döndü ve onun aracılığı ile Feth

Ali Şah'a takdim edildi. Bu vesileyle yazdığı gazel şah tarafından çok beğenildi. Kabiliyetini farkedenden hükümdar onu Horasan Valisi Şehzade Hasan Ali Mirza Şücâüssaltana'nın yanına gönderdi. Meşhed'de kendisine iltifatta bulunan valinin oğlu Fürûğdevle ile dostluk kurdu. Bu yıllardan itibaren şiirlerinde Fûrûgî mahlasını kullanmaya başladı. Devrin tanınmış şairi Kâânî-i Şirâzî ile tanıştı. Ardından Kirman'a gitti; 1853'te bir daha ayrılmamak üzere Tahran'a döndü. Feth Ali Şah'tan sonra Muhammed Şah ve Nâsîrüddin Şah için de methiyeler yazdı. Her üç hükümdardan ilgi ve saygı gören Fûrûgî, özellikle Bâyezîd-i Bistâmî ve Hallâc-ı Mansûr'un fikirlerinin tesirinde kalarak tasavvufa yöneldi. Şiî olmakla birlikte özellikle Hint müslümanları arasında çok taraftarı olan Çiştîyye tarikatına intisap etti. Bir ara ulûhiyyet iddiasında bulunduğu söylenmişse de bunun bir iftira olduğunu bizzat Nâsîrüddin Şah'a açıkladı. 17 Eylül 1857'de öldü ve Şehrikerd'e bağlı Şah Abdülâzîm'de defnedildi.

Fûrûgî, Kaçarlar devri İran edebiyatının en büyük gazel şairi olarak kabul edilir. Yaklaşık 20.000 beyitten oluşan divanı birçok defa basılmıştır (*Dîvân-ı Fûrûgî-i Bistâmî* [*Dîvân-ı Kâ'ânî* içinde], nşr. Celâleddin Mirzâ, Tahran 1272; *Dîvân-ı Ğazeliyyât-ı Hakîm Fûrûgî* [*Dîvân-ı Kâ'ânî* içinde], nşr. Ahmed Molla Abdülhüseyn — Molla Mahmûd-ı Hânsârî, Tahran 1302; *Dîvân-ı Fûrûgî*, nşr. Ali Gaffârî, Tahran 1320 hş.; *Ğazeliyyât*, nşr. Mansûr Müşfik, Tahran 1336 hş. [diğer neşirleri için bk. Hânâbâ, II, 2353-2354]). Kaside ve methiye de yazan Fûrûgî'nin özellikle Sa'dî ve Hâfiz'in tesiriyle nazmettiği tasavvufî gazelleri kendisine şöhret kazandırmıştır. Fûrûgî'nin ve oğlunun papa hakkında birer kaside yazdıkları bilinmekle beraber bu kasideler yayımlanmamıştır (Bausani, s. 559-563).

BİBLİYOGRAFYA :

Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşahâ*², Tahran 1878, II, 394-396; Browne, *LHP*, IV, 336-337; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, IV, 331-332; Muhammed Ali, *Mekârimü'l-âşâr*, İsfahan 1362, II, 374-378; Mehdî Bâmdâd, *Şerh-i Hâl-i Ricâl-i İrân, Karn-hâ-yı 12, 13, 14 Hicrî*, Tahran 1371, V, 128-129; Rypka, *HIL*, s. 332; Hânâbâ, *Fihrist*, II, 2353-2354; Zeynelâbidîn Mû'temen, *Tahaavül-i Şi'r-i Fârsî*, Tahran 1976, s. 399; Yahyâ Âryânpür, *Ez Şabâ tâ Nimâ*, Tahran 1978, I, 82-86; A. Bausani, "Two Unpublished Qasidehs by Furgî Bistâmî and His Son on the Pope", *Ar. O*, XXX (1962), s. 559-563; Said Naficy, "Furûghî", *El'* (İng.), II, 952; *DMF*, II, 1887.

MEHMET KANAR

FÜRÜZANFER, Bediüzzaman

(bk. BEDİÜZZAMAN FÜRÜZANFER).

FÜTŪH-ı YEMEN

(فتوح يمن)

Rumûzî'nin

(ö. 1002/1593)

Yemen tarihine ve Koca Sinan Paşa'nın bu ülkeyi zaptına dair *Târîh-i Feth-i Yemen* adıyla da bilinen manzum eseri (bk. RUMŪZÎ, Mustafa).

el-FÜTŪHÂTŪ'L-MEKKİYYE

(الفتوحات المكية)

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin

(ö. 638/1240)

tasavvufî görüşlerini en geniş boyutlarıyla açıkladığı eseri.

Kısaca *el-Fütûhât* olarak da anılan eserin tam adı *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye fî ma'rifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-mülkiyye*'dir. Sözlükte "açmak, yardım etmek; zafer" gibi mânalara gelen *feth* kelimesi (çoğulu *fütüh*, bunun da çoğulu *fütühât*) tasavvufta "Allah'ın rızık gibi maddî, ilim ve mârifet gibi mânevî lutfalarını kuluna açması" anlamına gelir (Kâşânî, s. 135). İbnü'l-Arabî *feth* ve *fütûhât* kelimeleriyle, keşf kabiliyeti açılan kalbin ilâhî feyze nâil olması ve ilham almasını kastederek peygamberlerin ve velîlerin Allah hakkında akıl ve fikir yoluyla oluşturulan bir bilgiye sahip bulunmadıklarını, Allah'ın onları bundan uzak tuttuğunu ve keşflerinin açılmasıyla (*fütûhü'l-mükâsefe*) Hakk'ın bilgisini elde ettiklerini söyler (*el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* [nşr. Osman Yahyâ], III, 116). İlham ürünü olan bilgiler kendisine Mekke'de geldiği ve eseri burada yazmaya başladığı için bu kitaba *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* adını verir. Kitabın bu özelliğini çeşitli vesilelerle vurgulayan İbnü'l-Arabî, noktasına varıncaya kadar eserdeki bütün bilgilerin ilâhî ilham (ilkâ-i rabbânî ve imlâ-i ilâhî) mahsulü olduğunu ileri sürer (III, 477). İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Medeniyye* ve *et-Tenezzülâtü'l-Mevsiliyye* gibi eserlerini de bu fetih ilhamlarının kendisine geldiği yerlele irtibatlandırarak isimlendirmiştir.

İbnü'l-Arabî, Filistin'de Halîl şehrindeki Hz. İbrâhim'in makamını ve Kudüs'te Mescid-i Aksâ'yı ziyaret ettikten son-

ra hac ve umre maksadıyla yola çıktı, Medine'de Hz. Peygamber'in türbesini ziyaret edip 598'de (1201) Mekke'ye gitti. Bu sırada otuz yedi yaşında olan müellife eserin ilk fetihleri burada gelmeye başladı. Mânevî varlık ve olayları geniş ölçüde maddî sembollerle tasvir eden İbnü'l-Arabî tavaf esnasında, "Kâbe'nin hakikati" olduğunu söyleyen bir gencin Hacerülesved tarafından kendisinin bulunduğu yere doğru geldiğini, kendini "konuşan-susan, mürekkeb-basit" gibi bazı zıt sıfatlarla tarif eden ve aslında "imâm-ı mübîn'in (Yâsîn 36/12) veya "levh-i mahfûz'un (el-Bürüc 85/22) tecessüm etmiş bir şekli olan bu gencin ondan kendisini okumasını istediğini ve, "Bende ne görüyorsan onu eserine geçir ve istidat sahiplerine öğret" dediğini nakleder. İbnü'l-Arabî, engin bir nura benzettiği bu gencin kendisinde gizli olan bilgileri gözleri önüne serdiğini, bunları okuyup *el-Fütûhât*'ın ikinci cüzünü meydana getirdiğini, bir başka yerde de yazıya geçirmeden önce eseri mânen kendisinden okuduğunu söyler. İbnü'l-Arabî bu zattan, sahip olduğu sırlardan bazılarını kendisine açmasını rica ettiğini, onun da, "Ayak izlerimi takip ederek benimle beraber tavaf et" dediğini, birlikte yedi tavaf yaptıklarını, bu sırada genç adamın kendisine, "Bu görmüş olduğun ev (Kâbe) zatımı, yaptığımız yedi tavaf da yedi aslı sıfatımı temsil eder" dediğini (I, 47-51) ve her tavafta *el-Fütûhât*'ın bir faslını okuduğunu nakleder. Bu ifa-

el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'nin müellif hatı nüshasının unvan sayfası (TIEM, nr. 1845)

